

YAVUZ KARTALLIOĞLU İLE OSMANLI TÜRKÇESİ VE YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ÜZERİNE

Tuğçe Erkurt

“Çal bre çoban çal!
Ne canuñ yandı, ne ciğeruñ yakıldı?
Ertuğrul gibi oğluñ mı öldi,
Sivas gibi şehruñ mi yıkıldı?”
(Bayezid Han)

■ *Türk Dil Kurumundan çıkan Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar), Söz Kitabı Türkçe-İtalyanca Sözlük, Osmanlı Konuşma Dili, Stambol'dan İstanbul'a: Osmanlı Türkçesi Telaffuz Kayıtları* adlı dört eserinizin incelediğimizde aslında hepsinin benzer sorunları çözmeye yönelik hazırlandığını ve bu çalışmaların sadece akademik değil aynı zamanda popüler çalışmalar olduğunu görüyoruz. Çalıştığınız tüm alanlar belki de dilimizi tam anlamıyla öğrenip daha iyi kullanabilmemize açılan bir kapı. Sadece çalışmasını yapıp kaleme aldığınız eserler değil, Türk Dil Kurumu Bilim Kurulundaki emekleriniz ve Türkçemizin dünyaya açılan yüzü olan Yunus Emre Enstitüsünde yaptığınız çalışmalar gelecek nesle dilini bilmesi, tanıması anlamında ciddi şekilde ışık tutacaktır.

Osmanlı Türkçesi alanında her dönem her alandan insanın faydalanabileceği çalışmalar yapıyorsunuz. 2014 yılında liselerde Osmanlıca dersinin zorunlu hâle gelmesinden sonra Türkiye’de Osmanlı Türkçesine karşı büyük bir ilgi ve merak uyanmıştır. Yeri gelmişken önce bunu sorayım: “Osmanlı Türkçesi mi Osmanlıca mı?”

Türkiye Türklerinin en popüler tartışma konularının başında “Osmanlı Türkçesi” mi “Osmanlıca” mı konusu gelir. Herkesin mutlaka bir fikri olduğu konu o kadar popülerdir ki Ekşi Sözlük gibi sosyal bilimler ağırlıklı konuların tartışıldığı bir katılımcı sözlüğünün yanında Donanım Haber gibi bilgisayar teknolojisi üzerine kurulmuş olan bir sitede bile tartışma konusu edilmiştir.

Tartışan tarafları kabaca ‘Osmanlıca, yani Osmanlı Devleti’nin dilini başka bir dil kabul edenler’ ve ‘Osmanlı Türkçesi, yani Osmanlı Devleti’nin dilini Türkçe kabul edenler’ olarak ikiye ayırabiliriz. Tarafların zihninde konuyla ilgili neredeyse kesinleşmiş bir sonuç/yargı/karar vardır. Tartışmalar bazen akademik bilgisizlik sebebiyle uç noktalara gidebilmektedir.

Türkçenin tarihî dönemlerinin sınıflandırılıp adlandırılmasının çeşitli yolları vardır. Bunlardan en çok tercih edileni “Göktürkçe, Karahanlıca, Osmanlıca” gibi devlet adları ile dönemin dilini adlandırmaktır. Osmanlıca terimi Osmanlı Devleti zamanında yazılan ve konuşulan Türkçeyi karşılar. O dönemin diline akademik olarak vâkıf olanlar Osmanlı Türkçesi teriminin yanında pratik olarak Osmanlıca terimini de kullanmakta bir sakınca görmezler. Ne zaman başlayıp ne zaman bittiği kesin olarak izah edilememiş olsa da Türk dili tarihinde Osmanlı Türkçesi, Selçuklu Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki dönemin adıdır. Dünya dilleriyle ilgili yapılan akademik araştırmalarda “Osmanlıca” diye Türkçeden ayrı bir dil yoktur. Dönemin dilinin Türkçeden başka bir dil olarak görülmesinin sebepleri, Arap kökenli bir alfabenin kullanılmış olması, alıntı kelimelerin ve bazı dönemlerde tamlamalardan kaynaklı söz dizimi yapılarının yoğunluğudur.

Bildiğim kadarıyla Osmanlı Türkçesi sadece Arap harfli Türk alfabesiyle yazılmadı.

İstanbul’un Fethi’nden sonra Osmanlı Devleti’nin dünyanın en büyük devletlerinden biri hâline gelmesiyle birlikte Türkçeye de rağbet arttı. Osmanlı Devleti ile siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel bağlar kurmak; aslında Osmanlı Devleti’ni bütün yönleriyle tanımak amacıyla Osmanlı topraklarına özellikle Batı’dan elçi, elçilik görevlisi, tercüman, askerî ataşe, bilim adamı, peder, keşiş, seyyah, usta, sanatçı ve misyonerlerin gelmesiyle 15. yüzyılın sonlarından itibaren Türkçe Latin harfleriyle de yazılmaya başlandı. Bazı tarihçiler Batı’daki Türkçe öğrenme isteğinin altında “Türk korkusu”nun bulunduğunu da öne sürerler. 16-18. yüzyıllarda Türk korkusu, yerini “Turquerie” yani Türk hayranlığına bırakmıştır. İşte bahsedilen sebeplerle İtalyanlar, Macarlar, Almanlar, Lehler, Fransızlar ve İngilizler tarafından Latin harfleriyle yazılan

Türkçe eserler gramer, sözlük ve konuşma kılavuzu olmak üzere üç ana başlıkta toplanabilir.

Daha sonraki yüzyıllarda Türkçe; Grek, Ermeni ve Kiril harfleriyle de kaydedilmiştir.

Türkçenin 15. yüzyıldan itibaren farklı alfabelerle yazılmasının başlıca üç büyük yararı olmuştur: Bunlardan birincisi Arap harfli yazının örttüğü telaffuzları açıkça göstermesi; ikincisi /a-e/, /ı-i/, /o-ö/, /u-ü/, /k-g-ğ/, /v-y/, d-t/, /c-ç/, /b-p/ gibi ünlü ve ünsüzlerin harf harf kaydedilmiş olması; üçüncüsü ise İtalyanca, Macarca, Fransızca, Almanca ve İngilizce alıntı kelimelerin asli, ara ve Türkçeleşmiş (gelişmeli) biçimlerine de yer verilmiş olmasıdır. Son olarak Osmanlı dönemindeki Türkçeyi farklı alfabeler üzerinden inceleyip özellikle ses bilimsel verilere ulaşmanın Türkolojide ayrı bir çalışma alanı hâline geldiğini ve daha çalışılması gereken pek çok metnin ve konunun bulunduğunu belirtmekte yarar görüyorum.

Konuşma dili ve yazı dili ayrımını nasıl yapmak gerekir, bunun için ölçütler var mıdır? Osmanlı Türkçesi imlası, konuşma dilini yansıtır mı?

Sayın hocam Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, lisans dersinden çıktığı bir gün bana “Osmanlı padişahları veya halk hangi dili konuşuyordu sizce?” diye öğrencilere bir soru sorduğunu ve öğrencilerin hiçbirisinin “Türkçe” cevabını veremediğini söyledi. Doktora döneminden beri Latin harfleriyle yazılan gramerlerdeki mükâlemeler özellikle dikkatimi çekiyordu. Süreç içinde Osmanlı Türkçesiyle

yazılmış pek çok konuşma kılavuzunu inceleme fırsatı bulunca Osmanlı konuşma dili üzerine bir kitabın nasıl yazılması gerektiği kafamda belirmeye başladı. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde konuşulan dil için o dönemlerde yazılan Arap harfli metinlere başvurmak ve yazı dili üzerinden konuşulan dille ilgili malzemeyi tespit edip sınıflandırmak lazımdı. Çünkü elimizde o döneme ait ses kayıtları yoktu. Yazı aracılığıyla konuşulan dilin nasıl tespit edilebileceği beni aylarca uğraştırdı. Başlangıç dönemi Osmanlı konuşma diliyle ilgili "sade", "orta" ve "halk nesri" olarak kabul edilen metinlere yöneldim. Daha önceleri bilim âlemince genel kabul görmüş herhangi bir konuşma ölçütü olmadığı için "dimek, ey(t)mek" fiilleri ile biten cümlelere özellikle dikkat ettim. Yine de hâlâ yazı ve konuşma dilini açıkça ayırt edebileceğim ses, biçim ve söz dizimi özelliklerini gösteren bir kaynağa sahip değildim. Bir gün; tercüman olarak İstanbul'da görev yapan Cosimo Comidas de Carbognano'nun 1794'te yazmış olduğu *Primi Principi della Grammatica Turca*'yı incelerken kitabın sonunda Marquardo Gudio tarafından derlenmiş 5 masalın hem Osmanlı yazı dili hem de Osmanlı konuşma dili notuyla kaydedilmiş olduğunu gördüm. Üstelik masallar hem Arap harfli hem de Latin harfli Türkçe ile yazılmışlardı. Masalları cümle cümle karşılaştırarak incelediğimde büyük bir heyecana kapıldım; ilerledikçe kelime, ek ve söz dizimi düzeyinde yazı ve konuşma ilkelerinin kendiliğinden ortaya çıkmaya başladığını gördüm. Buradan hareketle Osmanlı yazı ve konuşma dili ile ilgili şu ilkeleri tespit ettim: "1. Söz varlığının kökeni, 2. Alıntılanan söz varlığının niteliği, 3. Kavramların ifade tarzı, 4. Birleşik fiillerin yapısı, 5. Cümlelerin yapısı, 6. Farsça ve Arapça ekler, 7. Arapça veya Farsça bağlaçlar."

Türkiye Türkçesinde tespit edilmiş birçok ağız var. Aslında bir devletin yazı dili tek bir ağıza dayanır. Bu ağız ise ölçünlü/standart konuşma ve yazı dili olur. Standart Osmanlı Türkçesine kaynaklık eden ağız İstanbul ağızı mıydı? İstanbul ağızı nasıl tespit edilebilir?

Hem Osmanlı hem de Türkiye Türkçesinin dayanağı İstanbul ağızlarıdır. İstanbul'un Fethi'nden sonra Rumeli ve Anadolu'nun farklı bölgelerinden insanlar İstanbul'a getirilmeye başlandı. Buna bağlı olarak İstanbul'da birbirinden farklı Türk ağızları oluşmaya başladı. Zamanla hangi bölgeden gelen kişilerin ağız özelliklerinin yaygınlaşarak baskın İstanbul ağızı olduğu ve İstanbul Türkçesini biçimlendirdiğini tespit edebilmek bir sorun hâlini aldı. Bazı araştırmalar Rumeli ve Anadolu'dan birbirine yakın sayıda insanın getirildiğini, bazı araştırmalar ise Rumeli'den daha fazla kişinin getirildiğini belirtir. Bu yüzden İstanbul ağızını bir Rumeli ağızı olarak gören araştırmacılar da vardır. Bir makalemden ilk hecesinde /o-ö-u-ü/ ünlülerini bulunduran Türkçe kelimeleri, Rumeli ve Anadolu Türkçesine ait bir karakteristik özellik olarak incelemiş, Latin harfleriyle yazılmış olan Argenti'de (1533) ve Megiser'de (1623) kaydedilmiş olan "*buga, bübrek, düşek, ülmek, ürümcek*" gibi kelimelere dayanarak -ilk hecedeki yuvarlak ünlülü kelimeler bakımından- 16. yüzyılda İstanbul ağızında (Türkçesinde) Rumeli ağızlarının daha baskın olduğu; 20.

yüzyılın başlarında ise Anadolu ağızlarının daha baskın hâle geldiği sonucuna varmıştım. İstanbul ağzıyla ilgili bir hayli çalışma yapılmıştır ama bu çalışmalar Arap harfli alfabenin bazı ünlü ve ünsüzleri açık olarak göstermemesi sebebiyle istenen sonuca ulaşamamıştır. Arap harfli metinlerin içinde Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* adlı eseri İstanbul ağızlarına dair önemli veriler barındırmaktadır. Tarihi İstanbul ağzının ses ve biçim özelliklerini tespit etmenin en bilimsel yolu Latin, Latin-Arap, Grek, Ermeni ve Kiril harfleriyle yazılmış olan Türkçe metinlere başvurmaktır. Viguier'de kaydedilmiş olan 18. yüzyıla ait bir dolandırıcılık hikâyesi, İstanbul ağzının ses ve biçim özelliklerini belirlemede kullanılabilecek olan en önemli kaynakların başında gelir. Hikâyede hem eğitilmiş ve kültürlü kişiler hem okumamış kişiler hem de Türkçe bilen yabancılar bulunmaktadır. Hikâyenin mekânı dükkân, sokak, kahve, bakkal ve mahkemedir. "İndik, olsun-ossun, onnar, aferim, a, hayde, deyim, diynetmek, şindi..." gibi kelimelerin yer aldığı metin, 18. yüzyıl İstanbul ağzının ses ve biçim özellikleri bakımından mutlaka incelenmelidir.

Peki, bu sorudan yola çıkarak şunu da sormak istiyorum: "İstanbul mu, İstanbul mu?"

İstanbul adı Grekçe *eis tin polin* veya *stin poli* yapılarından gelir; Türkçeye ilk olarak *Stambol* biçimiyle alıntılanmıştır. Bu adın Türkçedeki tarihi gelişimini Latin harfli metinler aracılığı ile takip edebiliriz. Şehir adının Türkçedeki gelişim süreciyle ilgili üzerinde durulması gereken üç nokta vardır: 1. Ön sesteki ı- / i-, 2. -b-den önceki n- / m- ünsüzleri, 3. Son hecedeki -o- / -u- ünlüleri. 15-20. yüzyıllarda yazılmış olan çeviri yazılı metinler incelendiğinde ön seste yaygın telaffuz i- ileidir: *İsdambol*, *İstambol*, *İstanbol*, *İstambul*, *İstambol*, *İstanbul*, *İslambol*. Kelime Arap harfleriyle "استانبول" biçiminde yazılmış olsa da telaffuz çoğunlukla -m ileidir. Son hecede -o- ile telaffuz 20. yüzyıla kadar daha yaygındır; şehir adının Osmanlı Türkçesindeki en yaygın telaffuz biçimi ise *İstambol* biçimidir.

Aynı coğrafyada konuşulan dilin ve yaşanan tarihin birbirini şekillendirdiği bir vakia olarak karşımızda. Osmanlı sarayının içindeki yaşantı büyük ölçüde tarihe kaynaklık ediyor gibi gözükse de dil alanındaki çalışmalarda da diğer birçok alanda yapılan çalışmalar gibi saray kaynaklarından faydalanılıyor. Fakat saraya nadiren yabancı insan girebilmesi, saray içindeki konuşma diline ve telaffuza ait çok fazla bilgiye sahip olamama durumu oluşturuyor. Bu konu ile ilgili ilk akla gelen kaynak Evliya Çelebi. Evliya Çelebi dışında kaynaklar mevcut mudur?

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, bazı padişahların ve yakın çevrelerinin konuşmalarıyla ilgili pek çok örnek vardır. Ayrıca hemen aklıma gelen *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, *Neşri Tarihi*, *Oruç Beğ Tarihi* gibi Osmanlı tarih kitaplarında da padişahların ve çevrelerinin konuştukları Türkçeye dair kayıtlar vardır. Mühim me defterlerinde padişahlara ait "özrleri makbul olmayup... ana olacak anlara olmak mukarrerdür" gibi uyarı ve tehdit ifadeleri de kayıtlıdır. Padişahların bizzat yazdıkları hatt-ı hümayunlar, sultanların çevrelerine yazdıkları mektup-

lar, padişahlarla görüşebilen elçilik görevlilerinin tuttukları kayıtlar, Osmanlı sarayına bir şekilde girmiş veya yakınlaşmış olan yabancıların hatıralarında sarayda konuşulan dille ilgili bilgiler bulunmaktadır. Venedik Balyoslarının padişahların veya üst düzey devlet görevlilerinin resmî mektuplarının kopyaları da sarayın dili hakkında fikir vermektedir. Sarayın diliyle ilgili elimizde var olan en ilginç belgelerden birisi, III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan'a aittir. Hatice Sultan "Melling Kalfa" olarak bilinen sanatçı Antoine Ignace Melling ile Latin harfleriyle yazılmış Türkçe mektuplarla haberleşir. Mektuplar hem saraydaki Türkçe hakkında bilgi verir hem de bir sultanın Arap harfleri yanında Latin harflerini de kullanmakta bir sakınca görmediğine dair çok önemli bir örnektir.

Meninski'nin sözlüğü için "Bugün başlasam bitiremem, ömür yetmez." diyorsunuz. Bunun Meninski'nin çok ciddi kaynak birikimi olmasına bağlı olduğunu düşünüyorum. Siz de çalışmalarınızda Meninski'nin yanı sıra Calfa, Bonelli, Hindoğlu, Meynard, Hagopian, Şemseddin Sami ve Carbognano'dan faydalanıyorsunuz. Bu isimlerin tamamı Arap harfli metinleri Latin harfleriyle transkribe ediyorlar yani hem Arap harflerini hem de Latin harflerini yan yana kullanıyorlar. Bu çalışmalar pusula gibiler, filologlar bu pusulayla nasıl bir yol haritası çizmeli sizce?

François a Mesgnien Meninski, cizvit¹lerin Roma'daki merkezinde çok ciddi bir eğitim almış, Polonya ve Avusturya diplomatik heyetleri içinde Osmanlı Devleti'nde tercümanlık başta olmak üzere çeşitli kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmüştür. Türkçeyi tam olarak ne zaman ve nerede öğrenmeye başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte Polonya baştercümanı W. Bieczynski'nin yanında Türkçe öğrenmeye başladığı varsayılsa da Türkçesini İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde ileri letmiştir. Meninski Türkçeyi önemli kişilerden dersler alarak yazı dili düzeyinde öğrenmekle yetinmemiş, aynı zamanda etrafındaki farklı konuşma biçimlerinin tamamına dikkat ederek halk dili düzeyinde de öğrenmiştir. Onun Türkçeye dair bence en önemli dikkati; hem yazı hem de konuşmadaki bütün biçimleri doğru / yanlış ayrımı yapmaksızın öğrenmesi ve bunu eserlerine bilimsel olarak kaydetmesidir. Sözlüğünde yazı ve konuşma arasındaki farkı "halkın telaffuzu, konuşması" anlamına gelen "vul., vulg., pro, pro vulg" kısaltmalarıyla göstermiştir. Bana göre Meninski'nin en büyük başarısı, süreç içinde değişmeye başlayan Türkçe kelimeleri ve halk arasında yaygınlaşan alıntı kelimeleri bilimsel olarak topluca gösteren ilk kaynak olmasıdır. Meninski eş anlamlı kelimeler, Osmanlı ağızları ve etimolojik çalışmalar için de dikkate değer malzeme sunar. Türkçe madde başlarının Latince, Almanca, Fransızca, İtalyanca veya Lehçe karşılıklarının bulunması sözlüğün üstün yanlarından.

Eldeki bilgilere göre yazımı 20 yıl, dizgisi ve baskısı ise 10 yıl sürmüştür. Polonya ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerinde de çok

1 İsa Derneği denilen bir Hristiyan derneğinin üyesi.

önemli bir yeri olan Meninski'nin eserleri üzerine pek çok makale ve lisansüstü düzeyde tezler yazılmış; sözlüğünün dördüncü cildi Sayın Prof. Dr. Mertol Tulum tarafından yayıma hazırlanmış ve Türk Dil Kurumu tarafından 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı adıyla yayımlanmıştır.

Çeviri yazılı metin yazarlarının Türkçe bilgilerinin ve sundukları Türkçe malzemenin aynı düzeyde bilimsellik taşımadıklarını asla unutmamak lazım. Ben çalışmalarımda Argenti, Molino, Parigi, Meninski, Viguier, Carbognano, Hindoğlu, Bianchi, Meynard ve Hagopian'ın gramer ve sözlüklerini kullanıyorum. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* ve Şemseddin Sami'nin *Kamus-ı Fransevi Türkçeden Fransızcaya Lugat, Kamus-ı Türkî* adlı eserlerini birer kontrol eseri olarak görüyor, Latin harfli eserlerin verilerinin bir tür sağlamasını yapıyorum. Molino ve Parigi, çok biçimliliğe Meninski'den önce yer vermişlerdir. Viguier ve Carbognano sadece Osmanlı Türkçesinin değil genel Türkçenin en bilimsel gramerlerindendir. Hindoğlu, Bianchi ve Meynard'ın madde başlarının hem Arap hem de Latin harfleriyle kaydedilmesi Türkçe ve alıntı kelimelerin tarihî gelişimlerini açıkça gösterir; madde içlerinde de yazıldıkları dönemle ilgili zengin malzeme bulundurlar. Hagopian, yabancı dil olarak Türkçe öğretimine yeni bir metot getirmiştir. Ben Latin, Grek, Ermeni ve Kiril harfli Osmanlı Türkçesi metinlerinin verilerine göre Osmanlı Türkçesi döneminin daha bilimsel incelenebileceği ve yine bilimsel bir Osmanlı Türkçesi gramerinin ancak bu metinlerle yazılabileceğini düşünüyorum.

Latin harflerinin kullanılmaya başlandığı dönem pek çok insanı yanılgıya düşürüyor sanırım. Aslında Harf İnkılabı'ndan önce Latin harfleri kullanılmaya başlanıyor. Örneğin, Şemseddin Sami'nin Latin harflerini kullandığını biliyoruz. Latin harflerinin kullanım sürecinden bahsedebilir misiniz?

Türkçe 13. yüzyılın sonlarında yazılan *Codex Cumanicus*'tan beri Latin alfabesiyle de kayıt altına alınıyor. Batı Türkçesinde 15. yüzyıldan Arap harfli Türk alfabesinin bırakıldığı tarihe kadar da çeşitli yazarlar tarafından Latin harfleriyle yazılmıştır. Latin harfli eserlerdeki yazım sistemi Latin, İtalyan, Fransız ve İngiliz alfabesi sistemlerine göre oluşturulmuştur. Mesela /ç/ ünsüzü Latin alfabesi temelli eserlerde *g*, *tsch*, *sch*, *cś*, *cs*; İtalyan alfabesi temelli eserlerde *ci*, *ci* ve *cci/ccj*; Fransız alfabesi temelli eserlerde *tch* ve İngiliz alfabesi temelli eserlerde *ch*, *tch* harfleri veya harf birleşkeleriyle gösterilmiştir.

Latin harflerinin kullanım süreci için bence en önemli isim Şemseddin Sami'dir. O, 1885 yılında *Kamus-ı Fransevi Türkçeden Fransızcaya Lugat Dictionnaire Turc-Français* adlı eserinde Fransız alfabesi temelli Latin harflerini kullanmıştır. Şemseddin Sami, döneminde kullanılan Türk alfabesinin ünlülerin tamamını göstermediği ve bazı ünsüzleri de açıkça ayırt etmediği için kelimelerin telaffuzunu yansıtmadığını düşünür. Ona göre tam bir telaffuz için Fransız alfabesi de yetersiz kalacak; ihtiyacı karşılamak için Latin alfabesinden yeni bir alfabeye üretmek gerekecektir. O, oluşturulacak olan yeni Latin alfabesinde her ses için tek bir gösterge olması gerektiğini ve bunun kesinlikle

mümkün olduğunu savunmuştur. Fakat 1885 yılında yayımladığı eserinde Xavier Bianchi ve diğer Fransız yazarlarını örnek alarak /c/ için *ch*, /ç/ için *tch*, /ş/ için *ch*, /u/ için *ou* harf birleşkelerini uygulamak zorunda kalmıştır. Şemseddin Sami'nin tek amacı Türkçenin bütün ünlü ve ünsüzlerini tek harfle gösterecek yeni bir yazıdır; onu bu düşünceye sevk eden de kullanılan alfabenin özellikle telaffuzları (konuşmayı) yansıtmaz hâle gelmesidir. Şemseddin Sami, sözlüğünde Latin harfleri kullanmasını eleştirenlere karşı dimdik durmaya karar verdiğini belirtir.

Daha önce de belirttiğim gibi eserleriniz bir konu bütünlüğü ile birbirlerine bağlılar. Buraya kadar ki sohbetimizin soruları Osmanlı Konuşma Dili kitabınızdan yola çıkarak bizde merak uyandıranlardı. Diğer eserleriniz hakkında da merak ettiğimiz bazı şeyler var. Doktora teziniz olan Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni, kitabınızı incelediğimde anladığım; XVI. yüzyıldan sonra hareke kullanımının azalmaya başlaması bazı metin incelemeleri üzerinde çalışmayı zorlaştırıyor. Bu zorlukları nasıl aşmak, doğru inceleme yapılmasını sağlar ve böyle bir çalışma yaparken hangi kaynakları kullanmak gerekir?

Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni adlı doktora tezim 16, 17 ve 18. yüzyıllara ait 16 harekeli eserdeki eklerin “dil uyumu, dudak uyumu, ünsüz benzeşmeleri” bakımından incelendiği bir eserdir. Teze başlamadan önce özellikle 17 ve 18. yüzyıllara ait harekeli metin bulmakta çok zorlandığımı hatırlıyorum. Tezi yazmaya başladığım zaman çeviri yazılı metinleri çok daha yakından inceleme fırsatı buldum. Her yüzyılın sonunda Arap harfli metinler aracılığı ile ulaştığım özellikle dil ve dudak uyumuyla ilgili verileri, çeviri yazılı metinlerin verileri ile karşılaştırıp kontrol ettim. İncelediğim konunun 19 ve 20. yüzyıldaki gelişme süreçlerini hem çeviri yazılı metinler hem de Tanzimat Dönemi'nde yazılmış olan Osmanlı Türkçesi gramerlerindeki verilerle desteklemeye çalıştım. Bu gramerlerde özellikle dudak uyumuna dair çok önemli uyarılar tespit ettim. Kısacası, harekenin olmadığı, Arap harfli imladan ünlülerin tam olarak belirlenemediği durumlarda çeviri yazılı metinler ve Tanzimat Dönemi'ndeki gramerleri kullanmak gerekir.

Parigi sizin için vazgeçilmez bir kaynak, her çalışmanızda etkisi muhakkak görülüyor. 2015 yılında Parigi'nin Söz Kitabı Türkçe-İtalyanca Sözlük eserini imla, telaffuz ve ses olayları açısından inceleyerek yayımladınız. Parigi, insanların en az iki dil bilmesi inancıyla bu eseri hazırlıyor. O dönemde Türklerin günlük dilini, yazı dilini ve hukuk dilini "bir arının farklı çiçeklere konup farklı tatlar toplaması" olarak değerlendiriyor. Siz hangi amaç ve düşüncelerle bu çalışmaya başlamaya karar verdiniz?

Doktora sonrasında doçentliğe başvurabilmek için uluslararası bir eser yazmamız gerekiyordu. Bu süreçte Meninski'yi incelerken onun başlıca kaynakları arasında Parigi'nin bulunduğu bilgisi ile tekrar karşılaşınca Parigi'ye yöneldim. Eserin ön söz kısmını Türkçeye tercüme ettirdikten sonra mutlaka çalışılması gerektiğine karar verdim. Parigi 3 cilt ve yaklaşık 2.500 sayfalık harekeli bir eser idi. Harekeli

Arap harfli kısımları bilgisayar ortamında dizmek bir yılını, bütünüyle eseri bitirmem de altı yılını aldı. Hem yazı dili hem de konuşma dilinden alınan kelimelere yer verilmesi, hukuk terimleri ve resmî belgelerdeki kelimelere ayrıca dikkat edilmesi, Meninski'deki gibi Türkçe-Arapça-Farsça eş anlamlı kelimelerin bir arada bulunması, farklı bölgelerden gelen mektuplardaki ağızlara ait kelimeler ve bazı yabancıların kullandığı kelimelerin kaydedilmiş olması ve özellikle alıntı kelimelerin asli ve ara biçimlerine yer verilmiş olmasıyla Parigi, 17. yüzyılın en önemli kaynakları arasında yer alır. Parigi, sözlüğünde farklı pek çok kaynaktan kelimeler bulunmasını, sizin de belirttiğiniz gibi "bir arının farklı çiçeklere konup farklı tatlar toplaması" olarak açıklar. Parigi'yi yayına hazırlarken sözlüğün giriş kısmında Parigi'nin hayatı, eseri, eserin kaynakları ve dil özellikleri hakkında bilgi verdim. İtiraf etmeliyim ki Parigi'nin hayatını tam olarak ortaya koyamadım. İnceleme bölümünde özellikle ünlü ve ünsüzlerin yazımı ve alıntı kelimelerdeki dil uyumunu incelerken ortaya örnek bir çalışmanın çıkması için çok çaba sarf ettim.

Eserleriniz alanda çalışmak isteyen araştırmacılar için yol gösterici ve gösterdiğiniz kaynaklarla alandaki eksiklikleri tamamlayıcı nitelikte. Özellikle Stambol'dan İstanbul'a: Osmanlı Türkçesi Telaffuz Kayıtları eserinizin ön sözünde "Osmanlı yazı sisteminde Arapça ve Farsça kökenli kelimeler asli imlalarıyla kaydedildiği için yazı üzerinden telaffuzları tespit edebilmek oldukça zordur." diyorsunuz. Bu sebeple bu eserin Osmanlı Türkçesi sahasında ciddi bir boşluğu

dolduracağını düşünüyorum. Sizce bu eser alanda çalışmak isteyenlere ne tür kolaylıklar sağlayacaktır?

Osmanlı Konuşma Dili'nde konuşma metinlerini tekrar tekrar okurken bir kelimenin farklı eserlerde, hatta aynı eserde bazen aynı satırda bile kaydedilmiş olan birden fazla biçimi hep dikkatimi çekmişti. Konuyla ilgili birkaç esere dayanarak makale de yazmıştım. Latin harfli metinlerdeki telaffuz kayıtlarını Türkçe kökenli ve alıntı kelime ayrımı yapmaksızın Meninski'den başlayarak A'dan Z'ye kaydetmeye başladım. 37 farklı yazarın 41 eserini taramaya başladıkça madde başları kendiliğinden oluşmaya başladı. Böylece adı geçen eserlerdeki kayıtlarla yeni bir kaynak eser üretmiş oldum. Telaffuz kayıtlarını derlemedeki asıl amacım 1928 yılına kadar Arap harfleriyle yazımı değişmeyen bir kelimenin 1533'ten itibaren değişmeye başlayan aslı, ara ve Türkçeleşmiş biçimlerini ortaya koymaktı. Telaffuz kayıtları, 16. yüzyıldan itibaren Arap harfleriyle yazılmış bir metinde ünlü ve ünsüzleri belirli olmayan bir kelimenin okunmasında, metin transkripsiyonu yapan kişiler için başvuru kaynağı olacaktır. Metne alınan Türkçe ve alıntı kelimelerin gelişmeli biçimlerine yer verildiği için etimolojik incelemelerde de araştırmacılara fikir verecektir. Eser, özellikle Batı kökenli kelimelerin Türkçeye ilk olarak ne zaman girdikleri konusunda da yararlıdır.

Biraz da araştırmacı ve akademisyen yanınızı kültürel diplomasi ile birleştirdiğiniz Türkçe Öğretimi ve Türkoloji müdürlüğünüzden ve Yunus Emre Enstitüsünde ne gibi faaliyetler yaptığınızdan bahsedebilir misiniz?

Geçmişte Moğolistan, Kazakistan ve Bosna-Hersek'te Türkçe öğrettim. Geçmişteki tecrübelerime göre yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için daha fazla yardımcı materyal hazırlanmalı ve yurt dışındaki Türkoloji öğrencileri için el kitapları üretilmeliydi. Göreve başladığım 2018 yılından bu yana Enstitüde *Çocuk Hikâyeleri* (A düzeyi, 14 kitap), *Anadolu Hikâyeleri* (A düzeyi, 5 kitap), *Dede Korkut Hikâyeleri* (B düzeyi, 7 kitap), *Yabancılar İçin Türkçe Konuşma Kılavuzu* (Arapça, İngilizce, Boşnakça, Sırpça, Arnavutça, Gürcüce), *Türkçenin Sesi Yunus Emre* (A, B, C düzeyi, 3 kitap), *Lezzetli Hikâyeler* (B düzeyi, 7 kitap), *Yazma Portfolyosu Kılavuzu*, *Yunus Emre Seçkisi* (Türkçe ve Kazakça), *Yunus Emre Risaletü'n-Nushiyye*, *Yunus Emre Divanı*, *Mini Hikâyeler Serisi* (A, B, C düzeyi,

15 kitap), *Yunus Emre Felsefe Dizisi* (3 kitap), *Çocuklar İçin Okul Öncesi Ders Kitabı*, *Öğretmen Kitabı*, *Yunus Emre Türkçe ABC Öğretim Seti* (6 kitap), *Çocuklar İçin Temel Türkçe*, *Askerler İçin Temel Türkçe*, *Hastalar İçin Temel Türkçe*, *Doktorlar İçin Temel Türkçe*, *Yunus Durur Benim Adım*, *Türkoloji El Kitabı*; *Yunus Emre Enstitüsü Türk Dünyası* dergisi adlı eserlerin belirlenmesi ve yayımlanmasına katkıda bulundum.

Enstitü, 2020 yılından itibaren koronavirüs salgını sebebiyle yüz yüze eğitimin yanında uzaktan Türkçe öğretimi araçlarını da kullanarak Türkçe öğretmeye başladı. Bu süreçte yeni videolar çekildi ve basılı materyallerin büyük bir kısmı e-kitap hâlinde Türkçe öğrencilerinin istifadesine sunuldu. Aradan geçen 2 yıllık süreçte dünyanın 196 ülkesinden 370 bin civarında kişiye Türkçe öğretimi ve Türk kültürünü tanıtmaya faaliyetlerini en iyi şekilde yerine getirmeye çalıştık. Enstitünün 2021 Aralık ayının sonunda ulaştığı belki de en büyük başarı; Enstitü tarafından geliştirilen Türkçe Yeterlik Sınavı'nın (TYS), ALTE (The Association of Language Testers in Europe) onayını (Q-mark) alarak Türkçenin ilk ve tek uluslararası geçerliği onaylanmış dil sınavı olmasıdır.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi 2021 Dünya Dili Türkçe Yılı Söyleşileri'nde sizinle yapılan söyleşinin de konusu olan şu soruyu sormak isterim: "Yabancılar Neden Türkçe Öğrenmek İster?"

Enstitüye Türkçe öğrenmek için başvuran kişilerle ilgili yaptığımız araştırmalarda Türkiye'de lisans ve lisansüstü düzeyde üniversite okumak, Türk kültürünü yakından tanımak, Türklerle arkadaş olup sohbet etmek, Türklerin İslam tarihine katkılarını birincil kaynaklardan öğrenebilmek, Türk bir eşle evli olduğu için eşinin ailesi ve çocuklarla Türkçe konuşabilmek, geçmişte Türkiye'de yaşayan atalarından öğrendiği Türkçeyi daha da ilerletmek, Türkçe müzikleri daha iyi anlayıp şarkılar söyleyebilmek, Türk dizilerini daha iyi anlayabilmek, Türkiye'deki çağdaş sanat ortamı hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak, Türkçe romanları orijinal dilinden okuyabilmek ve dünyanın en büyük mutfaklarından birisi olan Türk mutfağının yemeklerini tarifleri okuyarak pişirebilmek gibi başlıca sebeplerle insanlar Türkçe öğrenmek için Yunus Emre Enstitüsüne başvurumaktadırlar.

Oldukça yoğun bir programınız var ama yine de severek yaptığınıza gönülden inandığımız, Kurumumuzun göz bebeği Türk Dili dergisinin Yazı Kurulunda yer alıyorsunuz. Ekim 1951'den beri yazı hayatında yer alan Türk Dili'nin genel durumu hakkında neler söylemek istersiniz? Alana daha faydalı olabilmek için neler yapmak gerekir?

Öncelikle 71 yıldır yayın hayatına devam eden *Türk Dili* dergisinin Yazı Kurulunda yer almaktan büyük bir mutluluk duyduğumu ve birlikte görev yaptığım tecrübeli hocalarımdan çok şey öğrendiğimi belirtmek isterim. Son yıllarda dergi, edebî yazılar bakımından ve fiziki olarak çok iyi bir düzeye geldi. Ben öğrencilik yıllarımda dergide popüler dil yazıları ve etimoloji yazılarının yayımlanmasını büyük bir merakla beklerdim. Benim de içinde bulunduğum

Türk dili üzerine çalışan araştırmacıların dille ilgili bilimsellikten ödün vermemesi, popüler dil yazıları yazması gerektiğini düşünüyorum. Bazen bana “Hep aynı kişiler dil yazıları yazıyor!” diye eleştiri yöneltenler de oluyor. Ben de “Siz de bir dil yazısı yazacak bilgi birikimine sahipsiniz, yazılarınızı bekleriz.” diye cevap veriyorum. Dergiye gönderilen tanıtma yazılarının da hep tanıtılan esere övgü tarzında yazılar olmaması; biraz da eserin eksik yönlerinin gösterildiği, sonraki baskılara yön veren tarzda tanıtma yazıları olarak hazırlanması gerektiğini düşünüyorum.

Son olarak, okuyucularımızın da benim gibi merak ettiğini düşündüğüm bir soruyu sormak istiyorum: Yavuz Kartallıoğlu’nun yeni çalışmaları hangi alanda olacak, akademik bir çalışma ile mi yoksa herkesin dikkatini çekecek popüler bir çalışma ile mi karşılaşacağız?

Osmanlı Türkçesinin akademik grameri dışında Türk dili tarihinin neredeyse bütün dönemlerinin akademik gramerleri yazılmıştır. Akademik Osmanlı Türkçesi grameri boşluğunu, lisans düzeyi ders kitabı olarak Sayın Prof. Dr. Mertol Tulum tarafından hazırlanan *Osmanlı Türkçesine Giriş* adlı eser doldurmaktadır. Osmanlı Türkçesinin başlangıcından sonuna kadar ses olaylarının tamamının yer aldığı, bütün yapım ve çekim eklerinin tarihî gelişiminin gösterildiği ve kelime türlerinin de bulunduğu bir akademik gramer yazılmalıdır. Akademik gramerin malzemesi de büyük oranda Latin, Latin-Arap, Grek, Ermeni ve Kiril harfleriyle yazılmış her türlü metin olmalıdır. Bundan sonra akademik bir Osmanlı Türkçesi grameri yazmak istiyorum. Bugüne kadar yaptığım çalışmalar ve alandaki bilgi birikimimle hangi metotla eseri yazmam gerektiği hususunda kendime bir yol haritası belirledim.

Kıymetli çalışmalarınız, faaliyet gösterdiğiniz alanlar sadece akademi için değil Türk milleti için faydalı ve gerekli. Gelecek nesle ışık olması temennisiyle, emekleriniz için çok teşekkür ediyorum.